

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

¹Raximova Gulbaxor.,
²Bahriddinova Yulduz., Amonov Xasan.

¹O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti filologiya fanlari nomzodi, dotsent

²O'zbekiston-Finlandiya pedagogika institute talabalari

KAYKOVUSNING “QOBUSNOMA” ASARIDA JUVONMARDLIK TARBIYASI

Annotatsiya: Ushbu maqolada Kaykovusning “Qobusnoma” asari hamda uning tarbiyaviy ahamiyati, juvonmardlik ta'riqati va unda ilgari surilgan g'oyalar tahlili keltirilgan.

Kalit so'zalar: Juvonmardlik, rostlik, to'g'rlik, tarbiya, xislat, aql, nasihat, axloqlilik, adolatlilik, ilm, qanoat, hikmat.

ВОСПИТАНИЕ ХРАБРОСТИ В РАБОТЕ “КАБУС-НАМЕ” КАЙКОВУСА

Аннотация: В данной статье представлен анализ произведения Кайковуса «Кобуснаме» и его просветительского значения, культа храбрости и выдвинутых в нем идей.

Ключевые слова: Храбрость, честность, правильность, воспитание, характер, ум, совет, мораль, справедливость, знание, довольство, мудрость.

THE EDUCATION OF COURAGE IN THE WORK OF KEIKAVUS “QABUS-NAMA”

Annotation: This article presents an analysis of Kajkovus's work “Nightmare” and its educational significance, the cult of courage and the ideas put forward in it.

Key words: Bravery, honesty, probity, education, character, intelligence, advice, morality, justice, knowledge, contentment, wisdom.

KIRISH. Har bir millat o‘zining milliy merosi, umumbashariy va umuminsoniy qadriyatlarini o‘zida mujassam etgan holda muqaddas va buyukdir. O‘z kelayotgan yosh avlodni ana shu milliy meros va qadriyatlarga mos holda munosib ta’lim-tarbiya etmoq ham dolzarb va muhim jarayonlardan sanaladi. Shaxs shakllanib, avvalo, ma’naviy-ma’rifiy tomonlama to‘kis, mustaqil fikrga ega inson, keyingi navbatda esa jamiyatda o‘z o‘rnini topib, jamiyatning muhim bir bo‘lagiga aylanishi lozim.

Barchamizga ma’lumki, buyuk mutafakkirlarimiz farzand tarbiyasiga alohida e’tibor berib kelganlar. Ularning asarlaridagi pand-nasihatlar har bir insonni yuksak darajada tarbiyalaydi va ma’rifat nurlari bilan bahramand etadi. Bunday javohirlar sirasiga Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub”, Sa’diy Sheroziyning “Guliston” va “Bo’ston”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”, Kaykovusning “Qobusnoma” kabi durdona asarlari kiradi. Ushbu asarlar necha asrlar o‘tsa-da, o‘z qiymatini yo‘qotmay kelmoqda.

TADQIQ VA TALQIN. Badiiy adabiyotning shoh namunalaridan sanalgan Kaykovusning “Qobusnoma” asari yoshlarni voyaga yetkazmoq uchun muhim dalil va ko‘rsatmalarni o‘zida mujassam etgan ana shunday nodir asarlardan biridir. XI asrda yaratilib “Nasihatnoma”, “Qobusnoma”[1] nomlari bilan atalgan asar nafaqat o‘sha davr, balki bugungi kunda ham yirik tarbiya manbasi bo‘lib xizmat qilmoqda. Asar xalqni, jumladan, yoshlarni katta hayotga, amaliy faoliyatga tayyorlashda, ularni har tomonlama yetuk jamiyat a’zosi sifatida tarbiyalashda muhim qo‘llanma bo‘lib hisoblanadi. Qirq to‘rt bobni o‘zida jamlagan asar insonparvarlik g‘oyalari bilan sug‘orilgan. Adib ilm olish va aqlni ulug‘lab ularni mol-u dunyodan ustun qo‘yadi va inson har yerda shu ikkisigagina tayanmog‘i kerakligi, ulargina kishini har qanday qiyin vaziyatdan xalos etmoqlikka qodirligini uqtiradi. “Agar molsizlikdan qashshoq bo‘lsang, aqldan boy bo‘lmoqqa sa’y ko‘rguzgilki, mol bilan boy bo‘lgandan, aql bilan boy bo‘lg‘on yaxshirakdur, nedinkim, aql bilan mol jam etsa bo‘lar, ammo mol bilan aql o‘rganib bo‘lmas. Bilgil aql bir moldirki, uni o‘g‘ri olmas, u o‘tda yonmas, suvga oqmas, “al-adab surati aql”, - deya inson odobi aqlning belgisi ekanligini ta’kidlaydi. Haqiqatdan ham inson qanchalik boy-badavlat, to‘la-to‘kis bo‘lmasin, ammo uning aqli bo‘lmasa, topgan mollarini o‘z o‘rnida sarflashni bilmaydi. Bugungi kundalik hayotimizda ham boyning farzandi aqlsizligi sabab qashshoqlashganini va aksincha, kambag‘alning bolasi o‘z aql-u farosati ortidan boylik orttirgani holatini ko‘plab uchratganmiz. Adib mana shu hayotiy qonuniyatni yuksak badiiyat asosida qalamga olgan. Asarning qirq to‘rtinchi bobida juvonmardlik haqida so‘z yuritiladi. Kaykovus insoniylik xislatlarini uchga bo‘lgan holda birini aql, ikkinchisini rostlik va yana birini juvonmardlik deya nomlaydi. Boshqalarga beg‘araz yaxshilik qilish, o‘zida borini o‘zgalar bilan baham ko‘rish, muhtojlarga yordam berish, ma’naviy va jismoniy yetuklikka intilish insonni mol-u dunyodan ulug‘ tutish juvonmardlikning ifodasidir.

Insonning tanasi koʻzga koʻrinadigan va koʻrinmaydigan moddalardan tashkil topgan murakkab majmua ekanligi, hayotda oʻt va suv bir-biriga zid qoʻyilgani kabi, kishining yaxshi va yomon fazilatlari ham bir-birini doimiy inkor etishini adib goʻzal satrlar ila ushbu bobda jam etadi. Dunyoda juvonmardlikni daʼvo qilmagan hech odam yoʻq, lekin sen ular kabi beʼmani daʼvo qilmagʻin. Sen oʻz aql-u idroking bilan shunday oʻrinli, ochiq yoʻl tutginki, toki oʻzgalar sendan kamchilik va juvonmard emasligingga biror asos topa olishmasin. “Biror nomga sazovor boʻlmoqchi boʻlsang, bu nomga munosib boʻl, shuning oʻzi yetadi” degan mazmuni adib oʻquvchiga yetkazib bera oladi. Asarda aytilishicha, “jvonmardlik asli uch narsadir: biri ulkim, aytgʻon soʻzingni oʻzing qilsang, ikkinchisi ulkim, rostlikka xilof qilmasang, uchinchisi ulkim, hayr ishni ilgari tutsang. Odamdagʻi qolgʻan barcha sifatlar bu uch narsa ostidadur. Aytgan soʻzingni oʻzing qilsang deganda adib biror vaʼda soʻz aytdingmi, albatta, uning ustidan oʻzing chiqishing kerak, deb nasihat qiladi. Rostlikka xilof qilmaslik – bu rost gap, rostgoʻy insonlarni qadrlash, ularning ketidan quvishlikni aytib oʻtyapti. Har yerda, har qanday vaziyatda baribir rostgoʻylik gʻalaba qozonadi. Rost narsaga yolgʻonni aralashmaslik, yaʼni rostlikka xilof qilmaslik juvonmardlikning ikkinchi asosi ekanligi, soʻnggisi esa hayr ishni ilgari tutmoqdir. Albatta, hayrli, savobli ishlarni keying surib boʻlmaydi. Biror hayr ishni boshidan tutdingmi, uni boshqa yumushlaringdan afzal bilib ilgariroq ado etishing kerak. Zero, insondan faqat yaxshilik qoladi. Adib nazdida shu uch xislatni oʻzida mujassam etgan insonni haqiqiy juvonmard deb aytish mumkin.

“Ey farzand, bilgʻilki, bu kitobning necha joyida qanoatni zikr etdim va yana takror qilurman. Ammo hamisha diltang boʻlmaslikni tilasang, qanoatligʻ boʻlgʻil, hasadchi boʻlmagʻil, toki vaqting hamisha xush boʻlgʻay. Nedinkim, barcha gʻamnoklikning asli hasaddur. Bilgʻilki falak gardishining taʼiridin odamga nek va bad yetar”. Ushbu jumlada yozuvchi insonlarni qanoatli boʻlishlikka chorlaydi. Odam agar barcha neʼmatlarga shukur qilsa, doim baxtli yashaydi. Yoki aksincha, qanoatsizlik ortidan hasad kelib chiqadi. Hasadgoʻy insonlar esa doim musibatlarga duchor boʻladi. Shuningdek, bu yorugʻ dunyoda yashar ekanmiz doim yaxshilikka intilishimiz, oʻzgalarga yomonlik qilmasligimiz kerak. Zeroki, bu dunyoda qilgan yaxshiligimiz ham, yomonligimiz ham oʻzimizga ortigʻi bilan qaytadi. Qanoatsizlik bizni turli achinarli koʻyga solishi mumkin. Bunga dalil sifatida Kaykovus hikoyat keltiradi. Unda bayon qilinishicha, bir faqirning oʻgʻli quruq nonga qanoat qilmay, bir boʻlak holva uchun boyning bolasiga it boʻlib, hurib beradi. Ushbu hikoyatda qanoatsizlik va tamaʼgirlik odamning boshiga ne savdolar solishi mumkinligi tasvirlangan.

Kaykovus asarda insonni komillikka yetaklovchi barcha fazilatlar toʻgʻrisida soʻz yuritadi, ushbu fazilatlarni har bir inson oʻzida takomillashtirib borishi zarurligi

yuzasidan pand-nasihat qiladi. U aql haqida soʻz yuritar ekan, agar odamda tugʻma aql boʻlmasa, imkoniyatining boricha bilim olishga harakat qilmogʻi lozimligini uqtiradi. Kaykovus maʼnaviy boylik moddiy boylikdan ustun turishini, maʼrifatli, aqlli va bilimdon insonlar yuksak darajada qadrlanishini taʼkidlaydi. Bu kabi masalalar kitobda ixcham hikoyatlar, rivoyatlar, sheʼr va latifalar, maqol va hikmatlar yordamida bayon qilinadi. Jumladan, 3-sinf oʻqish kitobida “Goʻzal fazilat – inson husni” nomi bilan quyidagi parcha keltirilgan: “Farzand aqlli va dono boʻlsa, ota-onaning mehr-muhabbatini ado etadi. Agar farzand ota-onaning koʻnglini sal boʻlsa-da ranjitsa, ularning qalbini azoblagan boʻladi. Koʻrdingki, ota-ona seni jon-dili bilan parvarishlab voyaga yetkazdi. Agar sen ularga nisbatan xato ish qilsang, sen hech yaxshilikka sazovor emassan. Chunki har kishi ota-onaning yaxshiligini bilmasa, birovning yaxshiligiga baho berolmaydi”.

Asarda farzand tarbiyasi, ota-onani hurmatlashdan tortib kundalik va katta hayotda kishi yoʻl qoʻyishi mumkin boʻlgan kamchiliklardan ogohlantirish va toʻgʻri yoʻlga yoʻnaltirishga doir qimmatli maʼlumotlar keltirilgan. Ayniqsa, yoshlarni hayotga tayyorlashda asqotadigan nazariy masalalarni amaliy tadbiqu bilan keltirilgan hikmatlar bilan boyitilgani bois zerikish uygʻotmaydi. Kitobxon mutolaa qilgani sari olam-olam maʼno mazmun va ezgu insoniy fazilatlarga yetaklovchi kuch topadi. Bundan tashqari, asardagi har bir fikr va tushunchalar biz farzandlarni yuksak qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muhim manba boʻlib xizmat qiladi.

METODOLOGIK VA ILMIY ADABIYOTLAR TAHLILI. “Qobusnoma” rus va Gʻarb sharqshunoslarining, Sharq olimlari va pedagoglarining diqqatini anchadan beri oʻziga tortib keladi. Asar turk (1432, 1705), uygʻur (1786), nemis (1811), oʻzbek (1860, Ogahiy tomonidan), tatar (1881), fransuz va rus (1886) tillariga tarjima qilingan. Ogahiy tarjimasining 2 qoʻlyozma nusxasi Oʻzbekiston FA Sharqshunoslik institutida, yana bir qoʻlyozma nusxasi Sankt Peterburgda Saltikov-Shchedrin nomidagi Xalq kutubxonasida saqlanadi. “Qobusnoma”ning Subutoy Dolimov tomonidan hozirgi oʻzbek tiliga oʻgirilgan nusxasi Toshkentda 3 marta nashr qilingan. Asardagi tasavvufiy qarashlar Ibrohim Haqqul[3] tomonidan tahlil qilingan. U. Ibaydullayeva, E. Tursunovalarning izlanishlarida “Qobusnoma” asarining bugungi kundagi ahamiyati, unda bayon etilgan oila boshqaruvi, farzand tarbiyasi, ota-ona oʻrtasidagi munosabatlar, taʼlim tarbiya berish, jamiyat uchun kerakli shaxs sifatida kamolotga yetkazish kabi dolzarb masalalar xususidagi fikrlar bayon etilgan[8-9.]

XULOSA. Yosh kitobxonlarimiz boʻsh vaqtlarida bunday didaktik mazmundagi asarlarni oʻqisalar, uning mazmun-mohiyatini ilgʻab, oʻz hayot yoʻllarida qoʻllay olsalar, tafakkur olamlarini boyitadilar. Chunki jamiyatning yuksalishi, ertangi kunimizning tinch va obod boʻlishi, bugungi yoshlarimiz olayotgan, oʻzlashtirayotgan taʼlim-tarbiyaga bogʻliq. Qaysi oilada tarbiya yaxshi yoʻlga qoʻyilgan boʻlsa, oʻsha

oilada ahillik, mehr-oqibat to'kis bo'ladi. Shu nuqtai nazardan Kaykovusning "Qobusnoma" asari yoshlarni hayotga tayyorlashda va ularni har tomonlama kamolga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar

1. Кайковус Унсурулмаолий. Қобуснома. –Т.: Истиклол, 1994. – 173 б.
2. Safarov O., Barakayev R., Jamilova B. Bolalar adabiyoti. – Buxoro: Durdon, 2019. – 420 b.
3. Tasavvuf saboqdari. Buxoro, 2000. 78 bet.
4. Gulbahor Raximova (2023, April). O'QUVCHILARNING KREATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA MATN VA RASMLARNING O'RNI. In " *Conference on Universal Science Research 2023*" (Vol. 1, No. 4, pp. 33-36).
5. Qarshiyevna R. G. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH. " *ENGLAND*" *MODERN PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY: PROBLEMS AND SOLUTION*, 10(1).
6. Raximova G. Ona tili va adabiyot (Bolalar adabiyoti). O'quv qo'llanma. Samarqand, 2022. – 308 b.
7. Matjonov S., Qurboniyozov M. Bolalar adabiyoti. Ijodiy - uslubiy izlanishlar. –T.: Nizomiy nomidagi TDPI, 2009. –135 b.
8. <https://cyberleninka.ru/article/n/muhammad-sodiq-qoshg-ariyning-pedagogik-qarashlari>
9. <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/download/9119/6404/218>